

David Bakan

Sigmund
Freud

a židovská mystická tradice

Sigmund Freud
a židovská mystická tradice

David Bakan

Sigmund
Freud
a židovská mystická tradice

David Bakan

Obsah

Předmluva	11
Předmluva k novému vydání	15
Poděkování	18
ČÁST I. POZADÍ VZNIKU PSYCHOANALÝZY	21
1. Problém původu psychoanalýzy	23
2. Hypotézy vztahující původ psychoanalýzy k Freudovu osobnímu životu	25
3. Psychoanalýza jako problém v dějinách idejí	33
4. Antisemitismus ve Vídni	35
5. Obecná otázka disimulace	40
6. Přetvařoval se někdy Freud?	43
7. Pozitivní identifikace Freuda jakožto Žida	47
8. Freudův vztah k Fliessovi a ostatním jeho židovským spolupracovníkům	53
ČÁST II. PROSTŘEDÍ ŽIDOVSKÉHO MYSTICISMU	61
9. Raná kabala	63
10. Moderní kabala	66
11. Zóhar	70
12. Doba Chmelnického	72
13. Židovská samovláda	75
14. Období sabatiánské	78
15. Období frankistické	83
16. Chasidismus	86
ČÁST III. TÉMA MOJŽÍŠE VE FREUDOVĚ MYŠLENÍ	93
17. Michelangelův Mojžíš	95
18. Několik významných životopisných poznámek	102
19. Muž Mojžíš a monoteistické náboženství – kniha dvojího obsahu	105

20. Mojžíš jakožto Egyptan	110
A. Sabatiánské naplnění	111
B. Fantazie o „rodinném románu“	112
C. Mojžíš a antisemitismus	113
D. Održení Mojžíše od Židů	116
21. Mojžíš byl zabit Židy	120
22. Mesiášská identifikace Freuda	124
ČÁST IV. ĎÁBEL JAKOŽTO SUSPENDOVANÉ SUPEREGO	133
23. Úvod	135
24. Přejchod	137
25. Hypnóza a kokainová epizoda	143
26. Objev přenosu	146
27. „Flectere...“ Výkladu snů	149
28. Freudovo pojednání o posedlosti démonem	152
29. Stavba Výkladu snů	156
30. Významové vrstvy obrazu ďábla	162
A. Problém „odstupu“	162
B. Ďábel jakožto znalec	163
C. Léčivá moc Ďábla	164
ČÁST V. PSYCHOANALÝZA A KABALA	167
31. Problém vzdělanosti	169
32. Techniky výkladu	172
A. Člověk jakožto Tóra	172
B. Výklad en detail a en masse	175
C. Výklad snů v traktátu Berachot	178
D. Slovní hříčka	181
33. Sexualita	186
DOSLOV	205
Heimlichkeit	207
Rejstřík	217

Génius, jak známo, je nepochopitelný a nenese odpovědnost, a proto bychom se ho jako vysvětlení neměli dovolávat dříve, než selžou všechna ostatní řešení.

Všechno nové musí být předem připraveno a musí pro ně existovat předběžné podmínky v tom, co mu předchází.

Jen pár úkolů je tak přitažlivých jako výzkum zákonů, které vládnou duši výjimečně obdařených jedinců.

—Sigmund Freud

David Bakan
Sigmund Freud and the Jewish Mystical Tradition

copyright © 1958 by David Bakan
translation © Daniel Micka, 2017

ISBN 978-80-7511-363-4

ISBN 978-80-7511-364-1 (epub)

ISBN 978-80-7511-365-8 (pdf)

Předmluva

Smyslem tohoto eseje je prozkoumat hypotézu týkající se duchovních předchůdců freudovské psychoanalýzy. Z hlediska dějin idejí představuje psychoanalýza zvláštní problém. Myšlenková hnutí formátu psychoanalýzy mají obvykle v dějinách lidského myšlení výrazné předky. Přestože za každým velkým myšlenkovým hnutím stojí géniové, sotva kdy se jejich příspěvky rozvinou do takové míry jako psychoanalýza, jsou-li dílem jediného člověka.

Na Freuda se někdy pohlíží jako na nevysvětlitelného velikána, který náhle přišel na svět, zanechal v něm své hluboké a komplikované poselství a pak z něj odešel. Když chceme pochopit intelektuální dějiny psychoanalýzy, podaří se nám objevit mnoho rysů Freudova myšlení v hlavních proudech západní civilizace. Přesto však základní modus psychoanalýzy se od všech těchto dalších myšlenkových způsobů tak radikálně liší, že otázka jejího původu nebyla dosud uspokojivě zodpovězena.

Hypotézou tohoto eseje je, že úplné pochopení vzniku psychoanalýzy nebude v zásadě možné, pakliže ji nebudeme posuzovat z hlediska dějin judaismu a konkrétně dějin židovského mystického myšlení. To neznamená, že budeme schopni vykládat psychoanalytické teze přímo ze židovských mystických výrazů. Náš názor je spíše takový, že Freudovo opakované tvrzení, že patří k Židům, má pro vznik a vývoj psychoanalýzy větší význam, než se obvykle uznává. Freud byl účastníkem v boji za židovskou mystiku; zajímal se o její otázky; a kde to bylo vhodné, čerpal z jejích prostředků, aby se pro tento boj řádně vyzbrojil.

Doufám, že tento esej čtenářům postupně objasní, že židovský mysticismus hrál při styku židovství se západním světem zvláštní roli. Jednalo se o hnutí v rámci judaismu, které bylo zejména po sedmáctém století s ohledem na klasické životní způsoby Židů revoluční. Sloužilo k oslabení klasických vzorců uvnitř judaismu, a tím usnadnilo vstup Židů do širších proudů západního světa. Proto naše prezentace Freuda jako účastníka tradice židovské mystiky nijak nepoškozuje základní pojetí Freuda jakožto západního vědce a výzkumného pracovníka.

Zásadní postavou v naší analýze je Sabataj Cvi, falešný mesiáš Židů ze sedmáctého století. Ač byl v dějinách Židů zcela zapuzen – a my jsme přesvědčeni, že oprávněně – byl sociální výbuch, který tuto postavu obklopoval, pro celý

následující vývoj Židů kritický. Sabataj Cvi a sabatiánské hnutí jsou v jistém smyslu pro některé z podstatných znaků Freudových problémů paradigma. To, co hnutí sabatiánů znamenalo z hlediska emocionálního a sociálního mesiášství, s tím se Freud utkal jako s vědeckým problémem; a v tom snad spočívá jeho genialita.

Náš pokus pochopit Freuda z hlediska židovské historie by neměl být brán tak, jako bychom byli přesvědčeni, že Freud byl tajným žákem židovského učení. Obraz Freuda za hluboké noci pečlivě studujícího kabalistické knihy nepodporují žádná fakta; takováto praxe by však nebyla bývala v rozporu se vzorci čelních židovských představitelů mysticismu. Nicméně židovské mystické myšlení bylo přítomno právě v těch částech Evropy, odkud pocházeli jeho rodiče a značná část vídeňských Židů. Toto myšlení mělo vesměs konkrétní podobu v obecných slovních projevech Židů. Můžeme předpokládat druh přenosu, který se děje, když rodič či prarodič komentuje určitý problém doby. Komunikace se pak může konat pomocí příběhů či vtipů, které Freud sám sbíral.

Když se učení židovské mystiky vloží do knih, často vypadá jako nepatrné útržky informací. Například *Chasidská antologie* (Hasidic Anthology) vydaná rabínem Newmanem není vůbec antologií teologických pojednání. Jak stojí na titulní straně, jedná se spíše o „podobnost, lidové příběhy, bajky, aforismy, epigramy, výroky, anekdoty, přísloví a exegetické výklady chasidských mistrů a žáků; jejich tradice a moudrosti“.¹ Když nás chce autor seznámit se sociálními a politickými podmínkami chasidských Židů, domnívá se, že má právo opírat své pojednání o analýzu legendárních textů a nikoliv o jiné druhy historických údajů.² A knih o legendách, jež představují hlavní tištěný prostředek přenosu, je nepočít.³

Při pokusu pochopit vznik psychoanalýzy jako projev židovského mysticismu bylo naším úkolem zdůraznit slovo *mystika* stejně jako slovo *židovský*. Židovský mysticismus byl nepochybně hlavním prostředkem přenosu. Fungoval asi tak, že u Freuda rozvinul určité perceptuální a emocionální schopnosti a vymezil některé základní vzorce reakcí v souvislosti s problémy, s nimiž se setkal.

Autor si je vědom skutečnosti, že všechny formy mysticismu mají společné znaky a že historicky vzato existuje mezi rozličnými projevy mystického podnětu značně velký kulturní tlak. Nesnažili jsme se oddělit texty, které židovskou mystiku podporují nebo které z ní vycházejí. Například pythagorejství rozhodně židovskou mystiku ovlivnilo; a víme, že Goethe, jehož si Freud velice vážil, studoval kabal. Tyto souvislosti jsou však příliš komplikované, než abychom je do tohoto eseje zahrnuli. V tomto pojednání o židovské mystice jsme se zkrátka spokojili s tím, že probíráme *charakteristické* rysy a že *charakteristické* neznamená *jedinečné*.

Při diskusích o tomto eseji padla často otázka, jaký je asi autorův vlastní názor na mysticismus. V tomto stadiu nemá však autor pocit, že by mohl zformulovat

a obhájit nějaké uspokojivé hodnocení. Rozhodně si však myslí, že v mysticismu je cosi hlubokého a plodného, co často v současném intelektuálním úsilí chybí. Autor si jasně uvědomuje, že s mysticismem je spjata řada představ a názorů, které žádný moderní učenec nemůže respektovat. Ovšem když odmítáme mystické způsoby myšlení, odmítáme tím možná mnohem více než jen pověru.

Dáváme-li Freuda do souvislosti s tradicí židovské mystiky, chceme se vyhnout tomu, abychom vytvářeli dojem, že psychoanalýzu lze zredukovat na zvláštnosti duševního života jejího tvůrce. Povrchní technika redukcionismu *ad hominem* je popřením podstatné kreativity u člověka. V literatuře existuje několik pokusů zbavovat se freudovských příspěvků takovýmto způsobem. Argumentace *ad hominem* se však správně počítá mezi racionální bludy v učebnicích o logice.

Snažili jsme se učinit esej srozumitelný lidem, kteří nejsou vzděláni ani v psychoanalýze, ani v židovských dějinách. Kdekoliv to bylo možné, uvádím odkazy na prameny dostupné v anglickém jazyce. Čtenář, který má zájem prostudovat některé texty o židovské mystice, má k dispozici zejména publikaci Gershoma G. Scholema *Major Trends in Jewish Mysticism* a knihu *The Zohar* vydanou nakladatelstvím Soncino Press a přeloženou Harry Sperlingem, Maurice Simonem a Paulem P. Levertoffem.

Předložený esej má pět částí a epilóg. V první části si pokládám otázku vzniku psychoanalýzy jakožto problému v dějinách idejí a pokouším se prokázat některé vztahy mezi Freudem a židovskou tradicí. V druhé části se krátce zmíním o některých znacích židovské historie. Ve třetí části pojednáme o Freudových spisech o Mojžíšovi, kde si Freud podle našeho názoru dovolil odhalit nejvíce, pokud jde o roli židovství v jeho myšlení. Ve čtvrté části probíráme obraz ďábla, obraz, který v jakémsi metaforickém smyslu obsahuje několik zásadních charakteristik vzniku psychoanalýzy. V páté části zkoumáme psaná díla židovské mystiky a jejich význam pro psychoanalýzu. V epilógu jsme se pokusili poněkud hlouběji pochopit smysl Freudovy židovské identifikace a jako oporu jsme k tomu použili Freudovu analýzu slova „Heimlichkeit“ – slova, kterého rovněž užíval k charakterizaci svých židovských pocitů.

Osobně nejvýznamnějším člověkem při psaní tohoto eseje byl můj dědeček Yitzchak Yosef Rosenstrauch, jemuž je esej věnován. Byl to člověk, který měl na mě největší vliv. Podle obvyklých měřítek byl nevzdělaný. Až do šedesáti let měl gramotnost omezenou na recitaci modliteb v *Siduru* či *Machzoru*. Znal význam pouze několika hebrejských slov. V šedesáti pěti se naučil číst v jidiš a zbylá léta života věnoval Bohu a hrstce knih psaných v jidiš, které vlastnil. Význam a důležitost pokory chápal lépe než kdokoli, koho jsem kdy poznal.

Když jsem byl mladý, trávil hodiny tím, že mi četl fantastické legendy o chasidských vůdcích. Naším oblíbencem byl Moiše Leib ze Sassova. Dosud si vybavuji jeho slova, že ten, kdo se nevěnuje každý den hodinu sobě, není člověkem, a že k tomu,

PŘEDMLUVA

abychom pomohli někomu jinému z bláta, musíme být ochotni nakydat bláto na sebe.

Jakmile jsem se stal schopným užívat sofistiky a zcyničtěl jsem, nelaskavě jsem ho peskoval: „Mistře Itsche (tak jsme ho oslovovali), proč vykonáváte *da- von* (recitujete modlitby z modlitebních knih), když nerozumíte ani slovu?“ Odpověď byla stále táž: „Proč bych měl rozumět já, když rozumí Ten Nahoře?“

David Bakan

Columbia, Missouri
Září, 1958

POZNÁMKY

První dva citáty před Předmluvou jsou z *Muže Mojžíše a monoteistického náboženství*, Sebrané spisy Sigmunda Freuda, svaz. 16, Psychoanal. nakl., 1998, první ze str. 135; druhý ze, str. 100; třetí citát je z Freudovy předmluvy ke knize M. Bonapartové, *The Life and Works of Edgar Allan Poe* (London: Imago Publishing Co., 1949), str. xi.

1. *Louis I. Newman (ed.), The Hasidic Anthology, New York: Bloch Publishing Co., 1944.*
2. *Menasche Unger, Chassidus un Leben [Chassidism and Life], New York, 1946.*
3. *Srov. např. výbor in: Martin Buber, Chasidská vyprávění, Kalich, 1990.*

Předmluva k novému vydání

Někteří o tomto eseji mluví jako o jakémisi „detektivním příběhu“. Materiál, který jsem měl k dispozici v době, co jsem jej psal, zanechal jednu otázku, kterou jsem tehdy neměl možnost rozhodnout: Byl si Freud *vědom* role židovské mystické tradice jakožto faktoru při vzniku psychoanalýzy? Některé zprávy, které upoutaly mou pozornost od té doby, co jsem esej dopsal, zvyšují pravděpodobnost, že si to uvědomoval.

Poté, co moje kniha vyšla, objevila se publikace *Vzpomínky, sny, myšlenky* C.G. Junga.¹ V ní je dodatek obsahující několik dopisů, které Freud Jungovi napsal. V jednom z nich s datem 16. dubna 1909 je Freudovo numerologické pojednání o čísle 62, jež se podobá jeho pojednání o tomto čísle v „Něčem tísnivém“, které v této knize probírám (str. 207 a násl.). Podezření na jeho autobiografičnost zcela potvrzuje Freudův dopis. Ale navíc to, že taková analýza vychází z numerologické záliby v židovské mystické tradici jakožto něčeho, co je poměrně úmyslné, ukazuje následující Freudův odkaz na tuto analýzu: „V mé mystice najdete znovu potvrzenou specificky židovskou povahu.“²

Schůzka, kterou jsem pak měl s Chaimem Blochem, vynikajícím studentem judaismu, kabaly a chasidismu, mně mnohé osvětlila.³ Napsal mi, že četl recenzi článku *Sigmund Freud and the Jewish Mystical Tradition* v časopise *Day-Journal* a chce mě informovat o tom, že se s Freudem znal. Přiložil výstřižek o sobě z jednoho životopisného slovníku, abych věděl, o koho jde. Poprosil mě, zda by si mohl mou knihu přečíst; ač neumí anglicky, mohl by prý s pomocí svých dětí její význam pochytit.

Dopis od Chaima Blocha jsem četl s jistým vzrušením. Ve své knize prosazují tezi, že existuje určitý vztah mezi vznikem psychoanalýzy a židovskou mystickou tradicí. Neposkytují však žádný nebo téměř žádný *přímý* důkaz takové spojitosti; vlastně mám několik výhrad ohledně významu přímé souvislosti a zejména pak ohledně významu toho, zda měl Freud *vědecký* zájem o židovskou mystiku. Nicméně mě to velice zaujalo, neboť se zároveň zmiňují o tom, že Freud o takových věcech s Chaimem Blochem hovořil. Nenapadlo mě, že bych s oním Chaimem Blochem mohl mluvit i já.

Okamžitě jsem jeden výtisk své knihy zabalil a poslal Blochovi na jeho

domovskou adresu do New Yorku. Jelikož jsem za pár týdnů jel do New Yorku, napsal jsem mu, zda bych se s ním mohl setkat. Souhlasil a řekl mi, že má pro mě několik zajímavých informací o Freudovi.

Přijel jsem k němu do Bronxu s magnetofonem, abych si mohl náš rozhovor nahrát. To mi nedovolil se slovy, že by jeho děti měly námitky, protože jim to příliš připomíná nacisty a podobné věci. Hovořili jsme v jidiš. Zajímal se o mou minulost, zvláště o část Evropy, z níž pocházeli moji rodiče. Když zjistil, že jsem také z *Haliče*, začal mi projevovat neuvěřitelnou přízeň.

Pak mi vyprávěl svůj příběh. Byl blízkým přítelem Josefa Blocha, jednoho z vůdců boje proti antisemitismu ve Vídni. Josef Bloch (s nímž nebyl v příbuzenském poměru) mu byl jakýmsi učitelem a nabádal ho k tomu, aby přeložil dílo Chaima Vitala, kabalisty ze 16. až 17. století. Začal tedy překládat, ale myšlenky Chaima Vitala mu nějak nebyly po chuti. Přesto na překladu pracoval i nadále, dokud byl Josef Bloch naživu. Když Josef Bloch zemřel, s prací skončil.

Jednou měl však sen, v němž se mu Josef Bloch zjevil, pohrozil mu prstem před obličejem a zeptal se ho, proč práci o Chaimu Vitalovi nedokončil. Ze snu se probudil a byl tak nabitý energií, že úkol úspěšně dodělal. Přesto však se mu Vitalovy myšlenky jevily tak odporne, že se nemohl donutit knihu na svou vlastní zodpovědnost vydat. Hledal proto někoho, kdo by k ní napsal předmluvu: ve skutečnosti chtěl, aby zodpovědnost za její vydání na sebe vzal někdo jiný. Tehdy se sblížil se Sigmundem Freudem.

Freud, řekl Chaim Bloch, byl celý bez sebe vzrušením, když si rukopis přečetl. „To je zlato!“ zvolal Freud a divil se, jak to, že dílo Chaima Vitala mu nikdy předtím nepadlo do oka. Souhlasil, že ke knize napíše předmluvu, a dokonce dobrovolně nabídl pomoc při jejím publikování.

Pak se Freud obrátil na Blocha a řekl mu, že i on napsal knihu o judaismu; a vytáhl rukopis *Muže Mojžíše a monoteistického náboženství*. Bloch byl zcela zděšen. „Antisemité,“ řekl, „nás obviňují ze zabití zakladatele křesťanství. A teď nějaký Žid přijde s tím, že jsme zabili i zakladatele judaismu. Chystáte past na židovský národ.“ A dále řekl: „Zkoumal jste záznamy o narození a úmrtí ve starověkém Egyptě a našel jste nezvratný důkaz, že Mojžíš byl Egypťan a Židé ho zabili?“

Freud se na Blocha dopálil a řekl mu, že s ním, ani s knihou o Chaimu Vitalovi už nechce mít nic společného, a rozlícen odešel z místnosti.

Bloch nevěděl, co dělat. Nechtěl hned odejít, aby to nevypadalo nezdrovořile, a tak v místnosti zůstal. Na stole ležely dva rukopisy, jeho o Vitalovi a Freudův o Mojžíšovi, oba napsané na stejném druhu papíru a dost zpřeházené. *Jecer hara*, zlý pud, jak řekl Bloch, mu napovídal, že by bylo zcela „pochopitelnou“ chybou, kdyby se oba rukopisy pomíchaly, a tak je odnesl; a to by byl býval konec *Muže Mojžíše a monoteistického náboženství*. Napadlo ho však, že jestli má Freud kopii *Mojžíše*, není to k ničemu.

Důležitou informací pro mě však bylo toto: zatímco Bloch čekal v místnosti,

prohlížel si Freudovy knihy. Ve Freudově knihovně spatřil velkou sbírku judaik (která chybí v předpokládané „Freudově knihovně“ umístěné v knihovně Psychiatrického ústavu v New Yorku), spoustu knih o kabale v němčině a, co je nejdůležitější, kopii francouzského překladu *Zóharu*!

Ve své knize věnuji *Zóharu* značnou pozornost, neboť se bezpochyby jedná o nejvýznamnější dílo židovské mystické tradice. Řada znaků v *Zóharu* prozrazuje výraznou souvislost s psychoanalytickým hnutím – mimo jiné s konceptem lidské bisexuality a koncepty sexuality obecně. Je tu rovněž pojetí, že člověka lze studovat podle exegetických technik spjatých se studiem Tóry; a teorie přirozenosti antisemitismu téměř identická s teorií z Freudova pojednání *Muž Mojžíš a monoteistické náboženství*. A co víc, existuje tu jakási atmosférická podobnost – podobnost, již v podstatě nelze sdělit nějakým stručným popisem.

I když jsem tušil, jak moc je pravděpodobné, že měl Freud se *Zóharem* něco společného, nechtěl jsem to tvrdit, aniž bych měl opravdu důkazný materiál. Vlastně jsem i v Předmluvě napsal: „Náš pokus pochopit Freuda z hlediska židovské historie by neměl být brán tak, jako bychom byli přesvědčeni, že Freud byl tajným žákem židovského učení. Obraz Freuda za hluboké noci pečlivě studujícího kabalistické knihy nepodporují žádná fakta; takováto praxe by však nebyla bývala v rozporu se vzorci čelních židovských představitelů mysticismu.“

Tato nová informace od Blocha mě udivila. Freud skutečně *Zóhar* znal a jeho vztah k židovskému mysticismu by tak mohl nabýt vědecké podoby.

David Bakan

POZNÁMKY

1. Jung, C. G. *Vzpomínky, sny, myšlenky*, str. 336, Atlantis, 1998
2. *Tamtéž*, str. 337
3. *S nepatrnými úpravami následuje reprint krátkého článku, který jsem napsal do časopisu Commentary v lednu 1960, autorská práva © 1960 vlastní Americký židovský výbor; zde jej předkládám s laskavým svolením vydavatelů.*
4. Části tohoto rozhovoru Bloch uveřejnil: „An Encounter with Freud,“ in *Bitzaron*, listopad 1950.

Poděkování

Během práce na tomto eseji se mi dostalo pomoci z mnoha stran, ovšem veškerá zodpovědnost za to, co je tu řečeno, padá na mě.

Můj hlavní dík patří profesorovi Davidu C. McClellandovi. Na základě jeho snažení jsem byl ustanoven hostujícím přednášejícím a společníkem při výzkumu na katedře Sociálních vztahů Harvardské univerzity, což mi při této práci značně pomáhalo. Neustále mně radil a povzbuzoval a vznášel návrhy, které jsem milerád přijímal. Bez jeho pomoci bych tento esej určitě nebyl schopen dokončit.

V létě roku 1955 mi Postgraduální vědecký výbor Univerzity v Missouri udělil vědeckou profesuru, která zajišťovala prostředky na cesty do New Yorku, abych mohl navštěvovat tamní knihovny.

Zvláštní dík patří spolku B'nai B'rith. Rabi Morris Fishman, ředitel Hillelovy nadace spolku B'nai B'rith při Univerzitě v Missouri, mi pomohl překonat počáteční problémy, které s tímto výzkumem souvisely. Jistou radost cítím z toho, že jsem některé ze svých názorů v tomto eseji obsažených prvně představil právě tomuto spolku, zrovna jako Freud představil kdysi své názory na výklad snů nejprve členům spolku B'nai B'rith ve Vídni. Stejně jako mi Hillelova nadace spolku B'nai B'rith pomohla v Missouri, pomohla mi i na Harvardu. Rabi Richard L. Rubenstein, ředitel Nadace na Harvardu, mi věnoval nemálo času a zpřístupnil mi také vybavení nadační knihovny.

Při takovéto práci je zpřístupnění knihoven a spolupráce knihovníků naprosto nutností (*sine qua non*). Univerzitní knihovně v Missouri vděčím především za to, že pro mě získávala nákupem a zápůjčkou materiály, které nebyly ihned k dispozici. Za obětavou spolupráci i pomoc děkuji těmto lidem: paní Evě J. Meyerové a panu Robertu Meltonovi z knihovny Abrahama A. Brilla patřící k Psychoanalytickému institutu v New Yorku; zesnulému Dr. Jacobovi Shatzkymu a panu Williamu C. Bryantovi z knihovny Psychiatrického institutu v New Yorku; pracovníkům ze Sbirky judaik Veřejné knihovny v New Yorku; pracovníkům z knihovny YIVO (Institut pro židovský výzkum) v New Yorku; paní L. C. Mishkinové z knihovny Hebrejské teologické fakulty v Chicagu; panu Harrymu L. Poppersovi z Leafovy knihovny fakulty židovských studií v Chicagu;

a pracovníkům z Widenerovy knihovny na Harvardské univerzitě.

Svůj čas mi věnovalo mnoho dalších lidí. Vřelost, s jakou se některé názory v mé knize setkávaly, byla neustálým zdrojem povzbuzení při překonávání mnoha těžkostí, s nimiž jsem se během své práce potýkal. Moji studenti na Univerzitě v Missouri a na Harvardu bystře a se zájmem poslouchali a komentovali každý bod, který jsem s námahou rozvíjel.

Názory v tomto eseji jsem prodiskutoval s mnoha lidmi, ale jejich nedočetelnou pomoc nelze splatit pouhou zmínkou o jejich jméně: byli to Dr. Leslie Adamsová, profesor Gordon W. Allport, pan William Aron, profesor Jerome Bruner, slečna Josephine L. Burroughsová, profesor Reuel Denney, pan Harvey Fischtrom, profesor Marvin Fox, Dr. James Frank, pan Nathan Glazer, Dr. H. Raphael Gold, pan Clement Greenberg, profesor Abraham J. Heschel, profesor Elihu Katz, Dr. Herbert Kelman, profesor Isadore Keyfitz, pan Irwin Kremen, profesor Abraham Maslow, rabi Abraham Pimontel, profesor Simon Rawidowicz, pan James Reiss, rabi Menachem Mendel Rubin, profesor David Riesman, Dr. Theodore Reik, Dr. A. A. Roback, profesor Carl Schorske, rabi Joseph B. Soloveitchik, profesor Lewis Spitz, rabi Judah Stampfer, pan Menashe Unger, profesor Meyer Waxman, profesor Kurt H. Wolff a Dr. Mark Zborowski.

Rád bych také vyjádřil svůj dík kolegům z Univerzity v Missouri a na Harvardu, kteří mě trpělivě podporovali a pomáhali mi, když bylo třeba.

V souvislosti s touto prací mi také moje žena Mildred dala tolik, že to ani neumím vyjádřit. Moje děti, Joseph, Deborah a Abigail, mě zase navracely k bezprostřední realitě, když jsem se příliš dlouho toulal v oblastech kabaly a psychoanalýzy; velice jim vděčím za „instinktivní sebezapření“, s jakým se zapojovaly do šlechetné snahy – občas úspěšné, občas neúspěšné – „nerušit tatínka při práci“.

Za sekretářskou pomoc jsem zavázán Kanceláři děkana a Katedře psychologie na Univerzitě v Missouri, kde paní Carol Lawsonová přepsala na stroji některé z úvodních poznámek o tomto eseji; a Psychologické klinice na Univerzitě v Harvardu, kde paní Elizabeth Morse Atwoodová statečně bojovala s tím, aby rozluštila můj mizerný rukopis a zplodila z něj čitelný strojopis. Konečný strojopis byl dílem paní Irene Chasové. Rejstřík připravila paní Katherine F. Brunerová.

Za dovolení citovat bych rád vyjádřil uznání těmto společnostem a nakladatelstvím: George Allen and Unwin, Ltd., *American Imago*, Beacon Press, Inc., Basic Books, Inc., Ernest Benn, Ltd., E. P. Dutton and Co., Inc., The Free Press, Harvard University Press, The Hogarth Press, Ltd., The Jewish Publication Society of America, Alfred A. Knopf, Inc. (citace z *Muže Mojžíše a monoteistického náboženství* jsou z vydání Vintage Books, přetištěné se svolením Alfreda A. Knopfa, Inc.), Liveright Publishing Corporation, Philosophical Library, The *Psychoanalytic Quarterly*, Schocken Books a The Soncino Press, Ltd.

David Bakan

Část I.

Pozadí vzniku psychoanalýzy

1.

Problém původu psychoanalýzy

Roku 1956 se slavilo sté výročí narození Sigmunda Freuda, člověka, jenž téměř polovinu svého dlouhého života strávil v devatenáctém století a třetinu ve století dvacátém. Jeho zásadní modernost nás vede k tomu, že přehlízíme, kolik života strávil ve věku, na který se většina současníků nemůže pamatovat, a že ignorujeme historické faktory, které mohly hrát roli při vzniku psychoanalýzy.

Jak závažný je jeho přínos k sebehodnocení člověka, si byl Freud určitě vědom. Kdysi naznačil, že lidský narcismus dostal tři velké rány. Od Koperníka ránu kosmologickou; od Darwina ránu biologickou; a od psychoanalýzy ránu psychologickou.¹ Kromě toho, že hluboce zapůsobil na naše představy o léčení duševní poruchy, měl Freud ohromný vliv na psychologii vůbec, na umění, společenské vědy, sociální reformu, výchovu dětí a vlastně na každý problém týkající se lidských vztahů.

Psychoanalytické hnutí vzniklo zdánlivě jako snaha ze strany jednoho lékaře léčit jisté nemoci, které odolávaly jiným formám terapie; právě pod touto záštitou se poprvé představilo světu. Ovšem krátce po svém představení se rozmohlo natolik, že se dotýkalo, pronikalo a zahrnovalo prakticky každou další formu intelektuálního úsilí.

Dalekosáhlé důsledky Freudova myšlení paradoxně potvrzuje to, jakou měrou je jeho přínos považován za samozřejmost. Freudovské koncepty v současném intelektuálním světě běžně využíváme, abychom získali vhled do jiných problémů, jak to ostatně ukáže i tento esej, který je pokusem pochopit genezi samotné psychoanalýzy. Literatura naší doby používá klidně freudovskou terminologii, aniž by zmínila zdroj, jako by to bylo nepotřebné. Ve světě, kde metoda aluzí (odkazů) obecně vychází z módy – protože autoři si nemohou být jisti, že budou pochopeny –, se na freudovské pojmy odkazuje v plné důvěře, že jim čtenář porozumí.

Tolik o dopadu Freuda na moderní myšlení. Nyní se vrátíme k hlavní otázce tohoto eseje: *Na jaké pozadí dějin idejí máme promítnout tyto závažné Freudovy přínosy?* Mohutný vliv psychoanalýzy činí problém jejího původu ještě důležitějším, a to zvláště proto, že jsme díky Freudovi poznali, že jedině proniknutím do tajemství původu můžeme dojít k úplnému pochopení buď jedince, nebo

společnosti. Dopisům a poznámkám, které Freud psal svému příteli Fliessovi, dali jejich editoři vhodný titul začínající slovem „původ“, užitý ve smyslu, jaký má pro náš problém;² a vzrušující atmosféra, která uveřejňování dopisů a poznámek provázela, potvrdila jejich význam pro intelektuální svět.

Když přemýšlíme nad otázkou původu, je důležité všimnout si závěrů Freuda a jeho příznivců, jak se texty postupně zkreslují. Takové zkreslování se skutečně již děje. Úsměvným příkladem je, že když se občané Příboru na Moravě, Freudova rodiště, rozhodli umístit pamětní desku na dům, kde se narodil, chybně si přečetli záznam o narození a posunuli jeho narozeniny o dva měsíce dopředu. Jelikož se Freud narodil téměř přesně devět měsíců po svatbě svých rodičů, zpochybnila taková chyba jeho *biologickou* legitimnost, což některé z jeho kritiků zahřálo u srdce. Učení psychoanalýzy říká, že takový omyl může být nevědomým očerněním legitimnosti původu psychoanalýzy.³

Stejně jako se musíme bránit před procesy, jež psychoanalýzu podkopávají, musíme se mít na pozoru také před genotypicky obdobnými procesy, které by nás vedly k tomu, že bychom Freuda přeceňovali a idealizovali. V tomto eseji se pokusíme o prostřední cestu. Jak řekl Ekstein: tak jako otcova smrt přivedla Freuda k uvědomění si ambivalentní povahy jeho pocitů vůči němu, stejně se zdá, „jako by nám Freudova smrt dovolila poznat více o něm, o jeho životě a následně o psychoanalýze... Naše vlastní ambivalence, další příklad oidipovského tématu, je převedena na vědeckou zvědavost, která má za cíl lepší vhled do díla, které nám zanechal, a jeho integraci.“⁴ Nová generace ho snad prozkoumá objektivněji, bez vášní rozdmýchaných mezi těmi, kdo ho znali důvěrně a jejichž úvahy o psychoanalýze byly podmíněny očekáváním toho, jak bude Freud reagovat.

POZNÁMKY K 1. KAPITOLE:

1. *Sigmund Freud, Collected Papers, ed. James Strachey (5 vols., London: Hogarth Press, 1950–1952), V, str. 173.*
2. *S. Freud, The Origins of Psychoanalysis: Letters to Wilhelm Fliess, Drafts and Notes: 1887–1902, eds. M. Bonaparte, A. Freud a E. Kris; překl. E. Mosbacher a J. Strachey; úvod E. Kris (New York: Basic Books, 1954).*
3. *Srov. L. Adams, „Sigmund Freud’s Correct Birthday: Misunderstanding and Solution,“ Psychoanal. Rev., 1954, 41, 359–362.*
4. *R. Ekstein, „A Biographical Comment on Freud’s Dual Instinct Theory,“ American Imago, 1949, 6, 210–216.*

2.

Hypotézy vztahující původ psychoanalýzy k Freudovu osobnímu životu

Jedním z hlavních paradoxů současného psychoanalytického myšlení je, že zatímco klade velký důraz na analýzu „původu“, zdá se, že samo žádné původ nemá. Posuďme tedy nyní, jaký je zjevný původ tohoto myšlení.

Víme, že Freudův intelektuální život spadá do dvou odlišných období, jednoho, které předcházelo psychoanalýze, a druhého, které již psychoanalýza znamenala. V prvním se Freud zabýval převážně biologickými problémy a jen tu a tam se objevil nějaká narážka na zájem o psychologii,¹ vlastně o nic větší, než bychom mohli očekávat u jakéhokoliv specificky vzdělaného člověka. Již jeho předpsychoanalytická bibliografie² mu vysloužila úctyhodné, byť možná ne mimořádné místo ve vědeckém světě. Měl již za sebou několik významných příspěvků včetně své průkopnické práce o vlastnostech kokainu.³ Až téměř ve čtyřiceti vykazoval určité známky toho, co od něj mělo teprve vzejít. Změna, která se v něm udála, byla příhodně charakterizována takto:

Když Freud udivil současníky svou první publikací o neurózách, bylo mu skoro čtyřicet let. Za sebou měl roky výcviku, výzkumu a praxe v anatomii, fyziologii a neurologii. S každým novým odvážným krokem se vzdaloval od svých kolegů a stával se pro ně cizincem. Ti mezi onou dobou solidního a plodného lékařského výzkumu a jeho novými zájmy a metodami neviděli vůbec žádnou spojitost. Později zastávalo mnoho psychoanalytiků opačný názor na první část Freudova pracovního života: dívali se na ni jako na čas strávený v jakési cizí zemi, v nejlepším případě jako na období příprav, v nehorším případě jako na promarnění vzácných let, pokud šlo o psychoanalýzu.⁴

Když Jones poukazuje na rozdíl mezi oběma obdobími, informuje o tom, jak by na změnu reagoval Brücke, materialisticky orientovaný vědec a Freudův učitel.

Brücke by byl ovšem mírně řečeno šokován, kdyby býval věděl, že jeden z jeho oblíbených žáků, zjevně konvertující k přísné víře, vnesl později ve své silné teorii o potlačeném přání do vědy představy o „smyslu“, „záměru“, a „cíli“, které byly právě nedávno ze světa odstraněny.⁵

Sám Freud, podnícen otázkou, zda by se psychoanalýza mohla praktikovat bez lékařského výcviku, mluvil o své vlastní lékařské minulosti, již měl v mysli

spjatou s neurologií, fyziologií a podobně, takto:

Po 41leté lékařské činnosti mi mé sebezpoznaní říká, že jsem vlastně nebyl pravým lékařem. Stal jsem se lékařem v důsledku mně vnuceného odklonění mého původního záměru a můj životní triumf spočívá v tom, že jsem po veliké oklice znovu našel ten počáteční směr.⁶

Jones píše:

K samotné medicíně se necítil nijak přitahován. V pozdějších letech se netajil tím, že se nikdy necítil v lékařské profesi doma a že se mu nezdá, že by byl jejím regulérním členem. Vybavuji si, jak v roce 1910 vyjádřil s povzdechem přání, aby tak mohl zanechat lékařské praxe a věnovat se objasňování kulturních a historických problémů – v posledku velkého problému toho, jak se člověk stává tím, čím je.⁷

Měl-li Freud v tomto raném období psychoanalytické zájmy, nebyly jistě rozvinuty v žádné uvážené práci. Jones výstižně charakterizuje, co bychom zřejmě nazvali odkladem zájmu o psychoanalýzu, jež možná měl v předpsychoanalytickém období, a píše o tom,

že byl Freud pracovitým a pečlivým studentem, ale že nikterak neexceloval v „exaktních“ vědách. Biologie mu umožnila trochu pochopit vývoj života a vztah člověka k přírodě. Později ho naučila něčemu o lidské tělesné konstituci fyziologie a anatomie. Ale přivedla ho tato nudná cesta blíž k jeho nejzazšímu cíli, k tajemství nitra člověka, k němuž ho hnalo nejnitřnější nutkání? Víme, že lékařské studium nemocí člověka ho k onomu cíli nepřiblížilo a možná ho na cestě spíše zdržovalo. To, že však nakonec svého cíle dosáhl, byť podivuhodnou zdlouhavou oklikou, začal oprávněně považovat za vítězství svého života.⁸

Je jasné, že hledáme-li nějaké vysvětlení Freudova psychoanalytického vývoje ve formální přípravě a profesionální práci jeho předpsychoanalytických let, nacházíme tu jen velmi málo informací. Tradice tvrdého materialismu Brückeho, Helmholtze a jiných, s níž přišel do styku, nebyla jistě ta, z níž by nějak zásadně pro psychoanalýzu čerpal. Je dokonce těžké tvrdit, že ho tato tradice připravila na pozdější práci v tom smyslu, že by mu poskytla témata, k nimž mohl zaujmout opačný postoj. Důkazy podané ve Freudových psychoanalytických spisech ani zdaleka nepodporují hypotézu, že je psal jako reakci na tradici, kterou se zabýval v letech před psychoanalýzou. Zdá se, že tyto spisy naopak jednoduše tuto tradici ignorují a vydávají se zcela novými směry.

Jestliže nám přesvědčivý klíč k otázce původu psychoanalýzy nepodává vědecká minulost, s níž byl Freud důvěrně obeznámen, jaké jiné hypotézy můžeme prosazovat? K dispozici máme pět typů vysvětlení, z nichž všechna spolu malinko souvisejí a odkazují v první řadě na osobu Freuda a nikoliv na nějakou tradici.

První je, že *idiosynkrazie Freudova osobního života byla taková, že z něj učinila*

velmi zvláštní druh člověka, který mohl provádět objevy, jež prováděl. Jako příklady takovéto hypotézy můžeme uvést různé explicitní i implicitní tvrzení, že Freudovy spisy jsou prostě dílem choré mysli a je třeba k nim přistupovat s rezervou jako k výrokům duševně narušeného člověka.

Takovouto hypotézu nacházíme vlastně i u osob, které jsou Freudovi nakloněné. Dokonce i Jones se občas nechá oklamat. Například: „Sledujeme-li jak nejlépe umíme genezi Freudových původních objevů, zákonitě uvažujeme tak, že největší z nich – totiž univerzálnost oidipovského komplexu – byl možná usnadněn jeho vlastní neobvyklou rodinnou konstelací, která pobídla jeho zvědavost a poskytla mu příležitost k úplnému potlačení sexuálního pudu.“⁹ Takové argumenty mohou být libivé. Nicméně zaměříme-li pozornost na takové faktory jako „neobvyklá rodinná konstelace“ či „příležitost...k úplnému potlačení sexuálního pudu“, zjistíme, že jsou jen částečným vysvětlením. Odvracejí pozornost od vlivu historie a kultury na intelektuální tvorbu, i když je pravda, že tento vliv musí jedinec zpracovat na základě životních zkušeností.

Druhá z těchto „osobních“ hypotéz je to, co lze nazvat *hypotézou „záblesku“* či „zjevení“. Tato hypotéza říká, že idea psychoanalýzy do Freuda prostě „vstoupila“. Sachs to například popisuje takto:

Jakým způsobem se jeho názory zrodily, je pro každého hádankou. To, co bylo v psychopatologii nejprve pouhým vodítkem, vyrostlo díky neúnavnému soustředění originální mysli v základní koncept psychologie, lidské civilizace a na posledním místě veškerého organického vývoje. Některá náhlá osvětlení, která v tomto vývoji zanechala stopy, popsal Freud, například jak se mu zjevil koncept sublimace – tj. proces, při němž jsou potlačované nepřijemné emoce přeměněny na vyšší, společensky přijatelnou činnost. Stalo se tak, když se díval na kreslený vtíp...¹⁰

Sám Freud, jak říká Sachs, má sklon vést nás směrem k hypotéze „záblesku“. Píše například, že myslí na mramorovou desku umístěnou na domě, kde měl kritický sen o Irmině injekci,¹¹ s takovýmto nápisem: „Zde se 24. července 1895 Dr. Sigm. Freudovi vyjevilo tajemství snu.“¹² A v předmluvě k třetímu (přepřevzatému) vydání *Výkladu snů* říká o knize: „Vnuknutí tohoto druhu se poštěstí pouze jedenkrát za život.“¹³ Vedle různých úvah, jimž poznámky tohoto druhu podléhají, jako je možnost, že jsou „stylistické“ nebo že jsou motivovány jakousi velkolepostí, nebo že jsou povrchní a nepodstatné, dokážou vytvářet dojem, že jeho objevy mají charakter jakéhosi „záblesku“ či zjevení (*de novo*).

Tyto dvě hypotézy, hypotéza osobní idiosynkrazie a hypotéza „záblesku“, souvisejí s třetí hypotézou, *hypotézou génia*. Podle ní se na světě čas od času narodí jedinec s obrovským a mimořádným talentem, přičemž povaha tohoto talentu je záhadná a neproniknutelná. Takovou hypotézu musíme odložit stranou nejméně z jednoho důvodu, a sice že brání výzkumu tím, že nahrazuje analýzu zbožnou úctou. Sám Freud nás varuje před podlehnutím jejímu mámi-vému účinku. Říká zcela jasně: „Génius, jak známo, je nepochopitelný a nenese

odpovědnost, a proto bychom se ho jako vysvětlení neměli dovolávat dříve, než selže každé jiné řešení.¹⁴

Jedním z významných důsledků všech tří zmíněných hypotéz a čtvrté, která stojí samostatně, je, že *Freud měl neobyčejný psychologický vhled do přirozenosti člověka a že psychoanalytická práce mu prostě poskytla technický rámec pro její formulaci*. Je nepochybně pravda, že měl hluboké pochopení pro povahu člověka. To je ovšem na hony vzdálené psychologickému proniknutí například do metody volné asociace, detailních technik výkladu snů a teorie bisexuality. Skutečný technický přínos Freudův překračuje psychologickou bystrost, kterou vykazují autoři jako Shakespeare, Proust, Dostojevskij, Ibsen, Melville, Hawthorne a podobně.*

Poslední naše hypotéza osobní povahy pohlíží na psychoanalýzu jako na výsledek *plodné myšlenky či plodného pozorování zasazeného do půdy neobyčejně bohaté mysli*. Tuto hypotézu rozpracovává pojednání od Paula Bergmana.¹⁵ Je to hypotéza, kterou by Freud sám zřejmě akceptoval a jež je propagována v jeho eseji „K dějinám psychoanalytického hnutí.“ Tvrdí, že „musím přece jen být tím pravým původcem všeho, čím se vyznačuje.“¹⁶ Pak pokračuje tím, jak přišel na základní myšlenku sexuální etiologie neuróz.

Útěcha za špatné přijetí... spočívala v přesvědčení, že jsem se pustil do boje za novou a originální myšlenku. Avšak jednoho dne se u mne spojilo dohromady několik vzpomínek, jež toto uspokojení narušily a místo toho mi dovolily krásně nahlédnout do průběhu naší tvůrčí činnosti a povahy našeho vědění. Ta myšlenka, za niž jsem byl činěn odpovědným, nevznikla nikterak ve mně. Přivedly mne na ni tři osoby, jejichž názor mohl počítat s tím, že k němu budu pocítovat nejhlubší úctu – samotný Breuer, Charcot a gynekolog naší university Chrobak, snad ten nejvíce vynikající z našich vídeňských lékařů. Všichni tito tři muži mi předali ovšem důvtip oběma. Tartini slyšel Dábla hrát nádhernou sonátu a po probuzení ji zapsal. Když jsem jim je později připomněl, ten třetí (mistr Charcot) by byl pravděpodobně učinil právě tak, kdyby mi bývalo bylo dopřáno jej znovu uvidět. Ve mně ale tato bez pochopení přijatá totožná sdělení po celá léta dřímala, až se jednoho dne probudila jako zdánlivě originální poznatek.¹⁷

* Hluboké psychologické pochopení, jež nacházíme v západní literatuře před Freudem, je mimo rámec této knihy. Pochopením člověka oplývá i literatura naší doby. Dokladem toho je jeden příklad zdánlivě tak vzdáleného pramene, jakým je Oliver Wendell Holmes. Ten píše: „Nežřídka zjišťujeme, že naše osobnost je ve snech rozdvojena a že bojujeme sami se sebou neuvědomujíc si, že jsme svými vlastními nepřáteli. Dr. Johnson snil o tom, že závodí o důvtip s jakýmsi oponentem, a prohrál; opatřoval ovšem důvtip oběma. Tartini slyšel Dábla hrát nádhernou sonátu a po probuzení ji zapsal. Kdo jiný byl Dáblem než Tartini sám? Sám si vzpomínám, že jsem v mládí ve snu četl nějaké verše napsané, jak jsem se domníval, rodičím se básníkem, mým rivalem. Natolik přesahovaly mé schopnosti, až jsem přestal doufat, že bych jich mohl někdy dosáhnout; přesto jsem je musel podvědomě skládat, jak jsem je četl.“ Poznamenejme, že Holmes již plně chápal, že to, co máme tendenci považovat pro Freudovu teorii výkladu snů za zásadní, je projekce sebe sama do snových osob. – Oliver Wendell Holmes, *Pages from an Old Volume of Life* (Boston: Houghton Mifflin Co., 1883), str. 282–283, přednáška s názvem „Mechanism in Thought and Morals“ přednesená 29. června 1870 na Harvardské univerzitě.

Dále vypráví o třech příhodách, při nichž tito pánové mluvili o svých pacientech, přičemž všichni tvrdili, že narušený stav souvisí se sexuální frustrací. Breuer podotkl: „To jsou vždy *tajemství alkovenu*“;¹⁸ Charcot prohlásil: „Mais dans des cas pareils c'est toujours la chose génitale, toujours... toujours... toujours“;¹⁹ Chrobak řekl: „Jediný recept na takové trápení je nám dobře znám, ale nemůžeme jej předepsat. Zní takto:

*Rp. Penis normalis
dosim
reperatur!*²⁰

V tomto výkladu je několik věcí, jež jej činí méně významným, než bychom si podle Freuda měli myslet. Freudova komplexní teorie sexuality, zvláště role dětské sexuality při vzniku neurózy, je v těchto rozhovorech značně opomíjena. Onen „určitý vhléd do věci“, o němž Freud říká, že mu byl oznámen, není nic jiného než staré povědomí o psychologických důsledcích frustrace ze sexuálního uspokojení. Je těžké představit si, že by byl Freud tak bezstarostný a před vším chráněný, že by alespoň tento běžný poznatek o významu sexuality u adolescentů a dospělých neobjevil dříve. Freudovo tvrzení, že tato sdělení v něm „po celá léta dřímala“ atd., lze vysvětlit jedině tak, že jim připisoval význam, který převzal odněkud jinud. Hypotéza týkající se poslední věty je předmětem tohoto eseje.

Citovaná pasáž má všechny znaky toho, co Freud nazývá krycími vzpomínkami,²¹ schopností zapamatovat si nějakou obyčejnou a lhostejnou událost, která nevyvolá žádný zvláštní účinek, jež má však při vzpomínání ohromující jasnost. Její funkcí je skrýt před vědomím jiný, související, potlačený materiál. O krycích vzpomínkách Freud píše: „Abych použil obecně srozumitelného příoměru, jistý zážitek z doby dětství se v paměti neuplatní proto, že by snad byl sám zlatem, nýbrž proto, že leží vedle něj. Totéž přirovnání lze aplikovat na některé zážitky z dětství, jež se udržely v paměti.“²²

S ohledem na krycí vzpomínky nám Freud také říká, že síla skutečného potlačeného materiálu je velká a že krycí vzpomínky jsou kompromisem. Rovněž nám říká, že krycí vzpomínky mohou být navzdory své očividné jasnosti ve skutečnosti zfalšované. Podíváme-li se ještě jednou na příhody vyprávěné Freudem, všimneme si, že Breuer i Chrobak popírají, že se udály. Buď se mylili Breuer a Chrobak, nebo se mýlil Freud, a my nikdy nebudeme moci zjistit, který z nich se tedy mýlil. O Charcotovi sám Freud dodává, aniž by měl možnost si to vlastně ověřit, že by to býval popřel. Psychoanalytický výklad, že toto předpokládané popření je tlakem skutečného potlačeného materiálu deroucího se do popředí a oznamujícího nám, že „se jedná o krycí vzpomínku“, se nabízí velice přesvědčivě. Navíc to, že Freud podléhal krycím vzpomínkám,

jasně dokazuje analýza takových krycích vzpomínek u Freuda provedená Susan C. Bernfeldovou.²³

V každém případě ať již přijmeme možnost, že to byla krycí vzpomínka či nikoliv, a uvažujeme-li objektivně, je značně pochybné, že by Freud přijal sexuální teorii od Breuera, Charcota a Chrobaka způsobem, jak to popisuje.

Freudova nejasnost ohledně zdrojů jeho myšlenek se znovu objevuje v několika případech, které uvedeme níže. Tato charakteristika nás nutně přivádí k závěru, že původ jeho psychoanalytického myšlení souvisí s potlačeným nebo alespoň utajovaným materiálem. Abychom u něj ještě jinak ukázali tuto charakteristiku a demonstrovali tak jasně neuspokojivou povahu jeho vysvětlení, očitujeme tu z jeho spisů tři další příklady.

Když na své cestě po Americe v roce 1909 hovořil na Clarkově univerzitě, řekl, že to je Breuer, kdo je především zodpovědný za psychoanalýzu. V pojednání „K dějinám psychoanalytického hnutí“ o tom vypráví takto:

...prohlásil jsem – dojat významem tohoto okamžiku pro své úsilí –, že jsem to nebyl já, kdo psychoanalýzu vytvořil. Tuto zásluhu, řekl jsem, si získal jiný člověk, Josef Breuer, v době, kdy jsem byl studentem a byl jsem zaměstnán skládáním zkoušek (1880–1882).

Freud dále říká, že jelikož on a nikoliv Breuer byl terčem „nadávek a výtek“, musí učinit závěr, že on, Freud, je původcem.²⁴ Je pozoruhodné, že ani jeho důvod pro to, že ji nejprve připisoval Breuerovi, ani jeho důvod pro to, že změnil názor, nejsou zvláště pádné, pokud jde o objektivní otázku skutečných zdrojů jeho myšlení.

Možnost, že jeho vlastní výroky s ohledem na původ psychoanalýzy nejsou spolehlivé, ukazuje jasně také následující pasáž o jeho vztahu k Fliessovi. Týká se názoru na bisexualitu, případu, kdy evidentně získal nápad od někoho jiného a zapomněl od koho:

V létě roku 1901 jsem řekl příteli, se kterým jsme si v té době velmi často vyměňovali názory o vědeckých otázkách: „Tyto neurotické problémy se dají rozřešit jen tehdy, jestliže se zcela a úplně postavíme na půdu předpokladu původní bisexuality jednotlivce.“ Na to mně odpověděl: „To jsem ti již řekl před dvěma a půl lety v Br. na jedné večerní procházce. Tehdy jsi o tom nechtěl ani slyšet.“ Je nepříjemné být takto vyzván k vzdání se vlastní originalnosti. Nemohl jsem se upamatovat ani na rozhovor, ani na tvrzení svého přítele. Jeden z nás se tedy mýlil; podle zásady *cui prodest?* jsem to byl jistě já. Během příštího týdne jsem se vskutku rozpomněl na všechno, co mi chtěl přítel připomenout; sám se pamatuji, že jsem tehdy odpověděl: „Tak daleko ještě nejsem, do toho se nechci pouštět.“ Ale od té doby jsem trochu snášenlivější, případně-li v lékařské literatuře na jednu z mála myšlenek, které smím spojovat se svým jménem, a není-li tam moje jméno uvedeno.²⁵

Posledním příkladem v této souvislosti je domnělý zdroj metody volných

asociací. Freudova přednáška „O předhistorii analytické techniky“²⁶ pojednává o zdroji metody volných asociací. Zde Freud, v anonymně uveřejněné odpovědi od třetí osoby na dohad, že by ji mohl mít od J. J. Gartha Wilkinsona, který o ní psal v roce 1857, říká, že o volných asociacích psal dokonce ještě dříve Schiller, a to v roce 1788, avšak „smíme považovat za jisté, že ani Schiller, ani Garth Wilkinson neměli na volbu psychoanalytické techniky vliv. Zdá se, že náznaky většího osobního vztahu přicházejí z jiné strany.“²⁷ Dále Freud mluví o spisovateli jménem Ludwig Börne,^{*} který v roce 1823 napsal knihu, jež zřetelně anticipuje metodu volné asociace. Když bylo Freudovi 14 let, dostal Börneho knihu „jako dárek a tuto knihu má dnes, o padesát let později, stále ještě jako jedinou z doby svého mládí. Tento spisovatel byl prvním, do jehož spisů se [Freud] zahloubal.“²⁸ „Nezdá se nám tedy vyloučeno, že tento poukaz snad odhalil onen kus zakryté amnézie, o němž se můžeme domnívat, že je v tolika případech za zdánlivou originalitou.“²⁹

Materiál těchto tří příkladů ukazuje jednak způsob, jakým nás Freud vede k tomu, abychom přijali hypotézu „plodné“ myšlenky, a jednak neuspokojivou povahu takové hypotézy. V nejlepším případě naznačuje, že Freud si nebyl svých zdrojů vědom a že vynakládaje úsilí na to, aby předložil poctivý obrázek (příčemž si v určitém smyslu uvědomuje, že z něčeho čerpal), poukazuje poněkud nedostatečně na tu či onu příhodu, která mu jako možný pramen jeho názorů vytanula na mysl.

POZNÁMKY KE 2. KAPITOLE:

1. Srov. R. Spehlmann, *Sigmund Freud's neurologische Schriften* (Berlin: Springer-Verlag, 1953).
2. H. Gray, „Bibliography of Freud's Pre-analytic Period,“ *Psychoanal. Rev.*, 1948, **35**, 403–410
3. Ernest Jones, *The Life and Work of Sigmund Freud* (3 svaz., New York: Basic Books, 1953–1957), I, str. 78–97
4. E. Stengel, „A Re-evaluation of Freud's Book 'On Aphasia': Its Significance for Psycho-analysis,“ *Int. J. Psychoanalysis*, 1954, **35**, 85–89, str. 85
5. Jones, I, str. 45
6. S. Freud, „Concluding Remarks on the Question of Lay Analysis,“ *Int. J. Psychoanalytis*, 1927, **8**, 392–398, str. 394; viz též Doslov k „Otázce analýzy prováděné laiky“, *Sebrané spisy*, svaz. 14, str. 226, *Psychoanal. nakl.*, 2007
7. Jones, I, str. 27

* Ludwig Börne (1786–1837) byl židovský spisovatel, jehož původní jméno bylo Löb Baruch. Jméno si změnil, když v roce 1818 přestoupil na křesťanství.

8. *Tamtéž*, str. 35
9. *Tamtéž*, str. 11
10. Hans Sachs, *Freud, Master and Friend* (Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1944), str. 99–100
11. Sigmund Freud, *Výklad snů, Sebrané spisy, svaz. 2 a 3*, str. 125, *Psychoanal. nakl.*, 1998
12. *Tamtéž*, str. 138, pozn. 30
13. Anthony Storr, *Freud*, str. 39, Argo, 1996
14. Sigmund Freud, *Muž Mojžíš a monoteistické náboženství, Sebrané spisy*, str. 135, svaz. 16, *Psychoanal. nakl.*, 1998
15. P. Bergman, „The Germinal Cell in Freud’s Psychoanalytic Psychology and Therapy,“ *Psychiatry*, 1949, **12**, 265–278
16. Sigmund Freud, *K dějinám psychoanalytického hnutí, Sebrané spisy*, svaz. 10, str. 58, *Psychoanal. nakl.*, 2002
17. *Tamtéž*, str. 61–62
18. *Tamtéž*, str. 62
19. *Tamtéž*, str. 62
20. *Tamtéž*, str. 63
21. Sigmund Freud, *O krycích vzpomínkách 1899, Sebrané spisy*, svaz. 1, str. 425–442, *Psychoanal. nakl.*, 2000
22. *Tamtéž*, str. 429
23. Susan C. Bernfeldová, „An Unknown Biographical Fragment by Freud,“ *American Imago*, 1946, **4**, 3–19
24. Sigmund Freud, *K dějinám psychoanalytického hnutí, Sebrané spisy*, svaz. 10, str. 57–58, *Psychoanal. nakl.*, 2002
25. Sigmund Freud, *Psychopatologie všedního života, Sebrané spisy*, svaz. 4, str. 136–137, *Psychoanal. nakl.*, 1996
26. Sigmund Freud, *O předhistorii analytické techniky, Sebrané spisy*, svaz. 12, str. 237–239, *Psychoanal. nakl.*, 2003
27. *Tamtéž*, str. 238
28. *Tamtéž*, str. 239
29. *Tamtéž*, str. 239. *O metodě volné asociace srov. str. 64 a násl. níže.*

Psychoanalýza jako problém v dějinách idejí

Zdají-li se být osobní hypotézy v nejlepším případě fragmentární, můžeme nalézt jen trochu více uspokojení v tom, co lze považovat za vědecké předchůdce psychoanalytického myšlení. Je jistě možné *přidělit* Freudovi v intelektuální historii naší civilizace určité místo. Toto místo by bylo na základě podobnosti spjato s tradicí Leibnize, Herbarta, Schellinga, Schopenhauera, Nietzscheho, Brentana, Caruse, von Hartmanna, Du Prela atd.¹ Rozhodně máme důkazy, které nasvědčují tomu, že Freuda určitým způsobem „nasměroval“ Charcot. Ukázat můžeme i na přímý vztah mezi Brentanem a Freudem² a spisy Carusovy jsou součástí Freudovy osobní sbírky, která je nyní v knihovně Psychiatrického ústavu v New Yorku. Zvláště Carus si zasluhuje pozornost. Například v práci publikované v roce 1846 psal již o tom, že klíč k pochopení fungování mysli leží v oblasti nevědomého; a že všechny těžkosti a domnělé nemožnosti týkající se tajemství mysli se odtud vyjasňují.³ Carus rovněž prohlášoval, že některé choroby vznikají v důsledku potlačení, a že by se pacient rychle vyléčil tehdy, kdyby se mu pomohlo vzpomenout si na události, jež byly zasunuty do nevědomí.⁴

Kromě toho byly v kultuře přítomny síly, které působily paralelně s „freudovským“ modelem. Jakási revoluce ve vědeckém a realistickém výzkumu sexuality již nastala; a co dnes považujeme za nevědomé, studovala akademická skupina ve Würzburgu pod vedením Külpeho v prvním desetiletí 20. století zcela nezávisle na psychoanalytickém hnutí.⁵

Navzdory existenci takových zvěstovatelů psychoanalýzy představuje však myšlenkové hnutí, jež Freud rozvinul, z hlediska dějin idejí jakési mysterium. I když můžeme retrospektivně umístit psychoanalýzu do řady intelektuálních událostí, jež se k ní pojily, otázka jejího původu je stále otevřená. Nepopíráme Freudovu kreativitu; hledáme však tradici, v níž se jeho kreativita uplatňovala.

Myšlenkový systém, jaký Freud vytvořil, skládající se z tolika různých tezí, svým způsobem natolik konzistentní, obsahující tolik dalekosáhlých implikací, a s tak odlišnou tematikou, mohl být jediné výsledkem kultury; a slovem kultura máme na mysli úspěchy přinejmenším několika generací, tj. výtobytky poměrně značného množství lidí, jejichž životní zkušenosti daly dohromady charakteristickou entitu, sociálně podporovanou a organizovanou osobnost. Psychoanalýza